

A

SZÉKELY HÁZ ÉS UDVAR A GYERGYÓI MEDENCÉBEN

TÁRGYI NÉPRAJZI TANULMÁNY

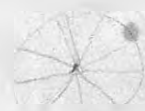
IRTA

S. KOVÁTS JÓZSEF

Csikóváros
[Signature]

KOLOZSVÁR
STIEF JENŐ ÉS TÁRSA KÖNYVSAJTÓJA
1909

hogy minél közelebb megyünk a szászokhoz, annál nagyobb számban látunk ilyen konyhás ereszt, vagy éppenséggel konyhás pítvart. Példa rá Marostorda megye, hol a konyhás pítvart, saroksásfák közé épített favázás házat, sőt a meredek oromfalat is — mindmegannyi germán hatás — nagyon sokszor feltaláljuk.

Ezek után a székely ház általános típusául fölvehetjük azt az alakot, ahol a nyitott v. rácsozattal könnyen elzárt ereszt mögött a kamra, az eresztől balra és jobbra egy kisebb és egy nagyobb szoba van, esetleg oldalfülkével egyik szoba azonban hiányozhatik L. II. A. képet.

A ház és udvar a gyergyói medencében.

A telek beosztása.

A telket, melyen a lakóház és a melléképületek vannak, általánosan *belsőségnek* nevezik, gyakori azonban a *jószág* és az *élet* elnevezés is. Különösen ez utóbbi kifejezés igen plasztikus. Az *élet* 3 részből áll: udvar, *csűrkert* és veteményeskert. A telek majdnem mindig *büti*-vel van az utcára, vagyis a legtöbbször hosszúkás telek keskeny végével jön az utca felé. A csűrkert az udvar mögött van, míg a veteményesgyümölcsöskert helye nagyon esetleges. Sokszor a ház mögött, vagy annak folytatásában, máskor a házzal szemben „az élet másik szegiben” találjuk meg.

A telek berendezése nagyon változatos, mégis a látottak alapján kiemelek két típust, amelyek több-kevesebb változással ismétlődnek.

Első és talán leggyakrabban ismétlődő típust az V. sz. vázlatos alaprajz I. ábrája mutatja. Téglány-alakú telket látunk itten, amely két nagyobb részre tagolódik: udvar és csűrkert.

A kapun belépve baloldalon látjuk a lakóházat (2), melyet kis virágos kert (1) választ el az utcától. A ház folytatásában van a *sütő* (3) és a *csűrestálló* (4). Ezen épületek mögött keskeny szalagban húzódik végig a veteményes — (5) és a gyümölcsös kert (6) (Ez utóbbi meglehetősen ritka.). A kaputól jobbra veteményes kertet (8) találunk, utánna következik a kút (9) és a *máglya* (10), az *árnyékalja* (11) és más *ereszek* (12). Az udvart *kert* (kerítés) zárja el a következő résztől: a *csűrkert-től*, melyben egyedül a csűrt (7) találjuk.

A második típust az V. sz. alaprajz 2. ábrája mutatja. A hosszú, keskeny telkekre jellemző ez a beosztás. T. i. itt az udvarnak egyik felén vannak az épületek (1 = *sütő*, 2 = ház, 3 = kamara, 4 = *faragó árnyék*, 5 = *szekeerárnyék*, 6 = istálló, 7 = csűr, 8 = *árnyékalja* v. *eresz*) és mögöttük látjuk a veteményes és gyümölcsös kertet. Az udvart derékszög alatt bezárja a nagy csűr, mely mögött a csűrkert van.

A gyergyói gazda tehát kicsiny telkét (kbl. egy hold) ugyancsak sűrűn beépíti különféle épületekkel. Lakóház, csűr, *istálló*, *fásszín*, *szekeerárnyék*, *faragóárnyék* v. *árnyékalja*, *sütő*, *dísznő-pajta*, *tyúk-pajta*, *kutya-kajiba* sorakoznak sűrűn egymásmellé s teszik könnyűvé a tűz terjedését.

A ház.

A gyergyói székely igen ügyes faragó mester, amit legfőképpen az bizonyít, hogy minden jóra való gazdának udvarán ott találjuk a faragó árnyékot v. árnyékalját mindenféle véső, faragó, fűrő, fűrészelő szerszámmal felszerelve. Ezért a gyergyói nem mesteremberrel építteti házat, hanem „kalákába” hívja a sógorságot, komaságot „s ahajt egy minutum alatt összekoppansák a házat.”

Mélyebb *fundamentumot* ritkán látunk, csak éppen a kő vagy téglaházaknál, ami azonban igen kevés van. Téglányalakot kerítenek közbe néhány nagyobb lapos rendszeren faragatlan terméskövel, melyeket *talpköveknek* neveznek. A kövekre közvet-

lenül a 4 talpgerenda jön (lucfenyőből, vagy bükk-fából), melyek egymással *lapos-gerezdben* (v. *kócs-gerezd*) kapcsolódnak. T. i. az alsó gerendának felső részét s a felső gerendának alsó részét vastagságuk $\frac{1}{3}$ részeig laposan vésik be, sokszor azonban a felső gerendánál a bevésés elmarad. A talpgerendákra a *közfaltalpakat* vagy: *keresztalpakat* fektetik, mindig eggyel kevesebbet, mint ahány szobából fog állani a ház. Minden ajtó részére két *ajtó-tügyet* állítanak föl, amelyek külső oldalukon vastagságuknak felényi részéig be vannak vésve, amely vésetekbe a *boronáknak makkos* végei jönnek. Hogy az ajtótügy miként illeszkedik be a talpgerendába, azt a III. sz. rajzon láthatni. Ha már az ajtótügyek fel vannak állítva, végig fektetik a talpgerendákon a *boronákat*, melyek az *ajtótügy* véseteibe *makkal* illeszkednek bele, másik végük pedig egyszerű *gerezdben* kapcsolódik egymáshoz. Négy-öt boronának, — melyeket jelen esetben *derekfáknak* neveznek — felrakása után az *ablaktügyeket* állítják fel, melyek a boronába szintén makkal illeszkednek. Az ablaktügyek külső oldalukon éppen úgy vannak bevésve, mint az ajtótügyek és véseteikbe az *apró makkfák* jönnek be. Az ajtó és ablaktügyek magassága (egy öl) rendszerint egyezik. Ezeket kapcsolják össze, illetőleg foglalják le a *lefoglaló boronák*, melyeknek téglányalakú véseteiben szintén makkal végződnek a *tügyek*. A lefoglaló borona helyett sokszor az *agy-fákat* találjuk (midőn az ajtó- és ablaktügyek nem egyforma magasságban végződnek). Ezekre még 3--4 borona jön, majd a négyszögűre faragott *padló-gerendák*, melyeknek végei kbl. egy méternyire kinyulnak és a velük lapos gerezdben összeilleszkedő *szélkoszorút* tartják. A koszorúra jön a *szarvazat*. A ház végén van a *bokorszarufa* (3 sarufa fent egy *bokorba* fut össze). A bokorszarufákon kívül még annyi pár sarufát találunk, ahány *közfaltalp* volt letéve. A sarufák a szélkoszorúnak oldalas véseteihez szegeződnek faszeggel, míg felső végeik lapos gerezdben ölelkeznek és szintén faszeggel vannak átszegezve. A sarufákat felső $\frac{2}{3}$ részüknél a *kakasüllők* foglalják össze és erősítik. Végig nyújtózkodnak a sarufákon a *faragott lécek*

(gyári lécz), melyekre azután a *zsindejt*, *dránicát*, vagy deszkát szögezik *drót-* vagy *cigány-szeggel*. Régebben gyakori volt a zsuppal való szalma- v. nádfödél, amely most már (hatósági rendeletre) teljesen lemaradt és a cserép kezd hódítani. Mint érdekes jelenséget, megjegyzem itt, hogy alulról kezdve a második lécz — melyet *feszítő lécznek* neveznek. — vastagabb a többinél és e tájon kereken körül kidomborodik a fedél. (Ha ezt pl. rajzban torzítani akarnám, éppen fordítottja lenne a majdnem mindig rosszul rajzolt kínai fedél alsó részének). A fedélnek eme kidomborodásával együttjár az is, hogy az alsó zsindeleysor lejtése meredekebb, mint a többié, tehát a feszítő lécz kettős célt szolgál. T. i. a fedélzet kidomborodása a lerohanó vizet kissé meglassítja, viszont a meredekebb lejtőjű alsó zsindeleysor taréjáról a víz gyorsabban lecsepeg és azt nem rothasztja.

A mostan leírt székely ház gömbölyű, vagyis faragatlan boronából épült fel. A gyergyói székely házaknak 70—75⁰/₀-a most is ilyen, újabb időben azonban (15—20 év óta) nagyon gyakori a négyszögűre faragott gerendákkal való építés, melyek a háznál *farkas foggal*, (l. a VII. sz. rajzot) a csürnél, istálló-nál pedig *laposgeresztben* (*kócs-gereszt*) kapcsolódnak.

Alaprajz.

A tipikus gyergyói székely ház **alaprajzát** a VIII. sz. rajz mutatja. A jelenlegi házaknak kbl. 80⁰/₀-a ilyen alaprajzot mutat. (a tornác kivételével, mely már nem oly gyakori.) A ház 3, illetőleg 4 részre tagolódik. T. i. a tornácból belépünk a *nyitott ereszbe*, innen az utca felé a *nagy házba* (*tiszta ház*, *belső ház*), az ezzel szemben levő ajtón a *kicsi házba* (lakóház stb.) jutunk. Az eresz mögött húzódik meg a kamara s esetleg a *duzma* (l. a VIII. sz. rajz 2. ábráját). Ez a beosztás a leggyakoribb. Megtörténik azonban, hogy a kamara nem kapja meg

ezt a rendes helyét, hanem vagy teljesen elmarad, — hiszen helyettesíti a *híd* (híju, padlás), meg a pince, — midőn azután a ház eme középső részében látjuk a konyhát a nagy sütőke-mencével; vagy pedig a *nagy ház* hátsó szögletében kap kevés helyet a kamara. (Nagyon ritka.)

Sokszor kettős beosztást mutat a ház: t. i. egy nagyobb és egy kisebb szobája van, melyeknek ajtói külön nyílnak az udvarról. (l. a IX. sz. képet.) Az ilyen háznak — rendszerint — csak egyik szobájában laknak, míg a másikat kamarának használják; ételneműeket, gazdasági eszközöket tartanak benne. Gyakori az is, hogy az eresz (mögötte kamarával) mellett csak egy szoba van (l. a Szinte fejlődési sorozatának 3. ábráját).

A ház kívülről.

Kivülről tekintve legtöbbször a ház hármás beosztást mutat. Ugyanis, — ha szembe nézünk a házzal, — középen látjuk a *nyitott ereszt*, ettől balra és jobbra egy kisebb — (*kicsi ház*) és egy nagyobb részt (*nagy ház*) (l. a X. sz. képet). A házat elülső részén, esetleg az utca felől is tornác öleli, (sz. ml.) — mind a *tornácdeszkáknál*, mind a *tornác lábaknál* legtöbb esetben hiányzik a díszítő faragás-vésés. Feltűnő, hogy milyen szegényesen díszíti házat a gyergyói székely. A híres székely díszítő művészetnek — legalább mostan — nagyon kevés maradványát találjuk. A nehéz és folytonos mezei munka (túlen az *erdőlés*) miatt nem marad ideje a gyergyói székelynek, hogy házat díszítse, cifrázza. A háznak minden részét fenyőtárból készítik, a fenyőfa pedig anyagi minőségénél fogva sem nagyon alkalmas a díszítésre, faragásra, sem nem tartós; hamar romlik pusztul.

A tornác.

Egy keveset a tornácból a VIII. sz. rajz 1., ábrája és a X. sz. kép mutatnak. A 2—3 lépcsősű *fagaválics* a *hosszútalpra* támaszkodik.

A hosszú talp a ház hosszában vonul végig és hozzá az illető helyeken lapos gerezdben kapcsolódnak a *buta talpak* (VIII. sz. rajz, 2. ábra). Eme kapcsolódások fölött — és ott, ahol a *garádics* támaszkodik a *hosszú talpra*, — emelkednek fel a *tornáclábak*, melyeket fűnt az *agyfa* köt össze. A hosszú talp hosszanti vésetébe illeszkednek bele a *tornácdeszkák*, melyeket felső végeiknél a *hosszú gerenda* foglal össze. A tornácon átjárásra egyedül a *tornác ajtó* szolgál, melyet még legtöbb esetben szoktak díszíteni a tornáclábakkal együtt; a díszítés illetőleg: *kifaragás* azonban nagyon egyszerű és változatosságot alig találunk. A tornáclábak három részre tagolódnak; egy rövid felső-, valamivel hosszabb alsó- és az egésznek kbl. $\frac{2}{5}$ -ét tevő, egyszerűen kifaragott középső részre. Az *agyfa* a *szélkoszorú* alatt kinyúló gerendavégekkel érintkezik. A *tornác-alja* deszkával van kipaóolva, sok esetben pedig csak földdel kitöltve.

A ház fala mindig fehérre van meszelve. A fal úgy készül el, hogy a faragott boronákra *léceket* szegeznek, vagy jókora faszégeket, u. n. *bolhaszégeket* vernek a boronák hasadékaiba és *tőrekkel* vegyített agyagot vernek a boronákra (tőrek = szénaszalma roncsaléka). A faragatlan borona falnál a léce és a *bolhaszeg* hiányozni szokott, mert az amúgy is megfoja az agyagot. Miután az agyag kissé *megszikkadt* és megrepedezett, *megsíkálják* híg agyaggal simára, ennek megszáradása után pedig oltott mészszel szép fehérre meszelik. A gerendavégekről a *ruhaszárító horog* lóg le.

A földélnet.

A földélnetnél két típus van; e két típus a kontyfödél és a csonka-födélnek felel meg. Ez utóbbi típust a medence lakója *géberes* háznak nevezi úgy látszik. Általános ez az elnevezés (I. a XI. sz. képet). Eme kép a házvégdísz alkalmazására is mutat példát T. i. a csonka kontyfödélnél megmaradt — legtöbb esetben — deszkafalat két oldalt, esetleg fűnt is, a házvégdíszek élénkítik.

A XII. sz. rajzban a medencében látott házvégdíszeknek majdnem valamennyi típusát bemutatom. Említett díszeken kívül mindig találunk a házvég deszkázatán két szelelő lyukat, amelyeknek kevés változatú formáin kívül áttört díszítést nem látunk, mint pl. Kalotaszegen.* A teljes oromfalat (ami mindenestre szász eredetű) és annak díszesebb kiképzését, néhány újabb (gy.-szentmiklósi) házon láthatni.

A kevés változatú háztető díszekre a XIII. sz. rajz mutat néhány példát. Az alsó ábrák a tulipánt akarnák utánozni, a a felső jobb oldali ábra első pillantásra a *farkas fogban* kapcsolódó gerendavégekre emlékeztet.

A födélzet — mint már említettem — leggyakrabban zsindelyből (fenyőfa —), ritkábban *dránicából* (bükkfa —), fenyőfadeszkából és cserépből készül. Igen jellemzőek az 1900. évi statisztika (statisztikai közl. III. köt. 1900) ama adatai, melyek a házak építése anyagára stb. vonatkoznak, miért is belőlük egy kis táblázatot közlök.

1900.	Lakóházak anyaga		F ö d é l z e t			Összes
	kőből v. téglából	fából	cserép	zsindely v. deszka	nád v. zsup.	
Alfalú	11	1306	75	1238	4	1317
Csomafalva	5	755	34	726	—	860
Ditró	17	1435	26	1198	228	1452
Kilyénfalva	1	170	5	121	45	171
Remete	13	1177	16	763	411	1190
Szárhegy	19	820	49	787	3	839
Szt. Miklós	117	1060	172	992	14	1178
Tekerőpatak	8	494	116	378	8	502
Ujfalú	9	679	38	578	72	588

* Érdekesnek találom, hogy az ilyen bemutatott ház végdíszeknek több típusa kalotaszegen is általános elterjedésnek örvend, sőt Sebestyén K. is közölt ilyeneket Szegedről. Jól mondja Sebestyén, hogy ezek

A kémény rendszeren hiányzik, csak 2—3 *füstlik* van; a füst szabadon terjeng a *hidban* és nagyon tartóssá konzerválja a zsindeley födelet. Régi házaknál még most is lehet látni olyan kéményt, mely a cserepes tetejéről kiinduló négy tapasztott deszkából áll. E deszkák felnyulnak a *hidba*, ahol fölöttük a *kecskén* nyugoszik a *koromfogókő* (tulajdonképen szikrafogó). A *hidban* a feljárótól — melyet a *lappancs* főd — balra és jobbra *hambárokat*, *szuszékokat* találunk *gabonával*, zabbal, árpával töltve. A cserepes fölött a padláson csős kukoricát (*tőőkbuza*) látunk elterítve; egyik szegletben gyapjút, másikban ócskavasas ládát stb. találunk.

A ház berendezése.

Az eresz nagyon gyéren van butorozva, hiszen ez csak amolyan előszoba. Középen van az asztal, mellette a *pad*; a szegletben van elbujva a vizes edény (*kártya*), a falon kisebb fogast v. ezt pótló szögeket látunk.

A *kicsi házban* v. *lakóházban* az ajtótól balra eső szögletben van a *padláda* v. *kenyeres pad* (l. a VIII. sz. alaprajzot), ennek folytatásában a *kanapé*, mely nappal pad, éjjel ágy, még pedig *kihúzás* v. *lefordított* (gyermekágy). Ezzel derékszög alatt huzódik a másik *kanapé*. A szegletbe nyulik be a másik oldalról az ágy, melynek folytatásában van egy láda az abrosz s általában az *eljáró ruhák* számára. A következő falnál (a kamara falánál) van a *cserepes*, mely különösen régebben igen hatalmas alkotmány volt. „Erre borogassák a fazekakat s affélét.”

külön fejezetet érdemelnek a magyar díszítmények gyűjteményében. Igaz, hogy sok idegen elem betolakodik (pl. Kalotaszegen), de ott azután érdemes dolog annak a vizsgálata, hogy milyen izléssel, csinnal, kompozícióval rakja a különféle elemeket egymás mellé; hogy milyen mértékben asszimilálja a honi elem az idegent v. fordítva; hogy milyen díszítéseket hoz létre negatívus és milyent pozitívus formából stb.?

A cserepes részei: a *kemence* (kenyér sütésre), jobb felől a *szapuló üst* s alatta a *katlan*, balfelől volt a *ponk*. A ponk szabad hely, hol a fazék köré gyűjtötték a szenet és úgy süttöttek-főztek. Most már a *ponk* helyett diadalmasan vonul be a *plakten*. A *ponkkal* és a *gócaljával* együtt lassanként elvész a nép ajakáról a sok szép mese is; az anyóka mondókáló kedve és a nyitott tűzhelynek romantikus világítása valósággal okozati összefüggésben vannak egymással.

A cserepes és a közelében levő láda által bezárt sötét szegeletet *pucoknak* nevezik s mindenféle apróságot *dugnak* el oda. A kemence és a szomszédos fal között levő tér gyakran megnyúlik a kamara felé és az így keletkezett helyet, — mely tehát az eresz mögött, a kamara szomszédságában van — *duzmának* nevezik. (l. a VIII. sz. rajz 2. ábráját.) L = láda, T = tálás, P = pad, K = kályha, K, = kaszten, Ü = üveges (éveges.) A cserepes és az ajtó között van a *kártyapad* v. *vizesedény tartó pad*. A szobának az udvar felőli szögletéhez közel van az asztal, mely körül ritkán látunk székeket. A szegényeknél különösen régebben, de most is sokszor hiányzik az asztal, melyet a kártyapad helyettesít, miért ezt *evőpadnak* is nevezik; körülötte három lábu kicsi székeken ülnek. A bejárótól balra a falon látunk egy-két ruhafogast, tovább a szegeletben *pócos*, *fiókos*, *nagy almáriumot*, azután nagyobb fogast, melyen kalán-villatányértartó is van. Az ágy fölött van rendszeren a kakukos óra. Fent a padlóban a *szalonna-fákat* (3—4 lécs) szegeznek keresztül a gerendákon, ahol a friss szalonnát kissé kiszáritják s csak azután teszik a füstre.

Az ereszből a másik ajtó a *nagy házba* nyílik. Itt nem laknak, csak a vendéget vezetik ide. Berendezése nem sokban különbözik a kicsi háztól. A VIII. sz. rajz elég jól mutatja a bútorkak elrendezését, mégis megemlítem a *pohárszéket* v. *évegest*, mely alul *kredenc*, felül *éveges* (t. i. üvegeket tartanak benne s legtöbbször üvegfala van). A *kasztennek* három változata van: 1., a *kaszten* (3 kihúzó fiókkal), 2., *láda* (fiók nélkül) és 3. *kasztenes láda* (felső $\frac{2}{3}$ része láda, alsó $\frac{1}{3}$ fiók.). A *vetett*

ágyban rendszeren 9 párna van, amennyit minden ügyes asszony szokott adni a leányával. Itt a *cserepest* legtöbbször *érekemence (füttő)* helyettesíti. Mindkét szobában a gerendáról dróton lóg a *függő lámpi*. A nagyházból nyílik a kamara ajtó. A kamarában kereken körül polcokat, alattuk lisztes ládákat találunk.

A csűr.

A csűrt legtöbb esetben a csűrkertben találjuk, azonban istálló nélkül, amikor is az istálló az udvaron kap helyet. A jobbmódú gazdáknál van külön építve az istálló és a csűr s ilyenkor a csűr is *két odriús* az istálló is kettős (egyik része a marhák, — másik a lovakrésére. A XIV. sz. kép a *két odriú* tipikus gyergyói csűrt mutatja, melynek még *fiókja* is van, hogy amíg egyik szekér bent *rakódik*, a másik az eső ellen védve legyen.

A jelenlegi csűröknek 90%-a faragatlan boronákból van építve, 7% faragott boronákból lapos gerezdben (l. a képet) s kb. 3%-a farkas fogban összerótt faragott gerendákból. A csűr legtöbb esetben — épp' úgy, mint a ház — hosszában három, magasságában két részre tagolódik, t. i. a *csűr dereka* (tart a *koszorúig*) és a *szarvazat*, illetőleg tetőzet. A csűrbe a csűrkapu nyílik, melynek oly nagynak kell lennie, hogy a nyílásán a gabonával megrakott szekér (*egész vágás szekér* *) bemehessen. A csűrkapu legtöbb esetben egy-szárnyú. A csűr hátsó részén van a kis *csűrajtó*. A csűr dereka a nagy talpgerendákon nyugszik, ezek viszont a talpköveken. (l. a képet) A csűr dereka 2 öl magas; majd a koszorú jön (mely összefoglalja kereken körül a csűrt és az odrokat), melyen nyugszik a *szarvazat*. Rendszerint deszkával fődik a csűrt, ritkábban nagyobb *dránicával* s csak legujabban néha-néha cseréppel. A XIV. sz. képen látható csűr tipikus forma azonban ettől eltérő

* A gyergyói székelynek háromféle szekere van: egész vágás (v. hordószekér), félvágás (v. erdőlö —) és kasos (v. nyargaló) szekér.

változatot bőven találhatni. Egész másként mutat a csűr, ha két v. három oldalon is körül öleli a *kieresztés*. (l. a XIV. A. sz. képet) A kieresztést különösen akkor alkalmazzák, ha együtt van a csűr és az istálló (*csűrestálló*). Ilyenkor az istálló padlását tartó gerendák 1—2 méternyire kinyulnak s így a csűr következő része — mintegy az emelete — szélesebb és hosszabb, mint a *dereka*. Tehát ugyanakkora területen fekszik az épület, de köbtartalomban sokat nyert. A kieresztést legtöbbször csak olyan esetben alkalmazzák, midőn az istállónak a csűrrel egy fedél alá kell menekülnie. Természetesen ilyenkor az *odor* az istálló felett van és az csak a legkivételesen fordul elő, hogy az odor mindkétfelől a maga egészében megvolna és hogy mellette következék az istálló.

Az istállónak és csűrnek kombinálódásából a következő alakok jönnek létre. I. A csűrtől (*csűr* csak maga, a középső rész, melybe a csűrkapú nyílik) balra és jobbra van egy-egy istálló s ezek fölött az *odrok*. Ilyenkor alkalmazzák a kieresztést. Ez a *csűrestálló*.

II. Egyfelől megvan az odor egészen s csak a másik oldalon szorult az istálló fölé. Ilyenkor esetleg csak e homlokzaton van kieresztés.

III. Egyfelől istálló, másik oldalon egy jókora nyitott ereszt a *szekeárnyék*. Itt is emeleten vannak az odrok és a kieresztés három oldalu.

Eme rendesebb formákon kívül a csűr sokszor messze túl teszi magát eredeti hivatásán és univerzális épülettömb lesz belőle. U. i. a voltaképeni csűrön és két egész odron kívül magában foglal 2—3 istállót, ereszt; végében ott van a *tyukpajta*, *kutyakötyec*, faragóárnyék stb. (l. a XV. sz. képet.)

A csűr belülről.

Rendesen a csűrben találjuk a jól megvasalt *egész vágás szekeket* (v. *hordószekeket*), melynek dereka a löcsök tetejéig

szénával van megrakva, hogy ne kellessen mindegyre felfutni az *odorba* v. *pajtahijéra*. Egyik szegeletben vasvilla, favilla, gerblye támaszkodik, másokban *töreket*, *polyvát*, *ucsut*, *murvát* látunk, ha ugyan nincsen külön *kicsi rekeszték*. A csűr fölött van a *padlás*, amely tulajdonképen a csűr fölött levő résznek csak felét fõdi és a gerendákon átvetett néhány deszkából és karóból áll, tehát mozgatható. Erre dobják a szekérrõl a szénát vagy a gabonát s innen egy másik munkás továbbítja az odorba. Sokszor az odor emeletes; t. i. a földtõl kbl. egy ölnyi magasságban be van földve. Az így két részre választott odor alsó felébe rendszeren a polyvát és a *sarjut* rakják. Természetesen a csüirtõl az odrokat balról és jobbról boronafal választja el. A csűr — alja nagyon ritkán van padolva — legtöbb esetben csak agyaggal. Néha a *csűrkapún* még külön kis *ajtó* is van, hogy ne kellessen mindig a nagy és nehezen járó kaput nyitni. Régi csűrökön érdekes szerkezetû fazárát: *kolcsonát* (Szinte *malomzár*nak nevezik) láthatni még most is (l. a XVI. sz. képet). Gyakran *lábakat*, *kecskéket* (XVII. sz. rajz) alkalmaznak a csűrkapukra; nagyon egyszerű, de épp' oly praktikus és elmés szerkezet.

Az **istálló** * (XVIII. sz. kép Gy. Ujfaluból) 2 öl széles, 3 öl hosszú és *egy soros* v. *két soros*, vagyis a *hidlástól* (amely üres tért föld) balra és jobbra van hely lovak és marhák számára. A hidlástól a *jászoly* felé deszkák vezetnek, de a ló v. marha elõtete alatt mindig a fánál puhább, ruganyosabb agyag van. A jászoly fölött ott, ahol lovak vannak, *fogas* huzódik végig, ami tulajdonképen nem egyéb, mint hosszú fogú, nagy *lajtorja* (létra) melynek fogai közül tépi a ló a szénát.

A faragó árnyék és a sütõ a nevezetesebb épületek még az udvaron.

A faragó árnyék egyik legkedvesebb tartózkodási helye a gyergyói székelynek. Ott látni a *faragó csutakot*, *sulyok botot*, a *fészit*, *faragó fészit* v. *szekecét*, a *bárdot* (széles

*) Az istálló mellett van a *faragó-árnyék*, fönt pedig a kiereszt s elállított *pajtahija*.

élú fejsze), vésőket, kézvonót, vonópadot, fűrészeket (ácsfűrész, ostorfűrész), különféle fúrókat, (kerekszeg-, bokázó-, csap-, sarokfúró,) továbbá a *ráspolyt*, *cirkalmot* stb. E gazdag felszerelés is mutatja, hogy nagyon sok székely házban lakik valóságos faragómester. *A faragó árnyékot*, *szekér árnyékot* stb. nagyon egyszerűen építik fel. Négy nagyobb talpköre — (sokszor ezek is hiányoznak) 8—10 boronát raknak fel három oldalon és ezekre legtöbbször csak félfödelet alkalmaznak. Egy-egy erősebb szél meg is rázza-rezegteti úgy az ilyen könnyű alkotmányt, hogy szinte elröpül.

A **sütő** kisebb magános épület, (néhánykor a házhoz toldva) mely a kenyérsütő nagy kemencét foglalja magában és nyári konyhául is szolgál. Itt látjuk az ajtó mellett a gyergyói ember pompás asztalát: a *szakasztót*, mely onnan kapta nevét, hogy rajta osztja, szakasztja szét a tésztát a gazdasszony. Itt a *szakasztón* korpás lisztben megforgatja, gömbölyű alakot ad a tésztának és úgy veti be a kemencébe. A *szakasztó* két kapocscsal illeszkedik a falhoz és egy lábon támaszkodik a földre. Ha nincsen szükség reá, a lábát *kikapják* alóla s akkor a falhoz simul.

A kerítés.

A gyergyói székely *kertnek* mondja a kerítést. Leggyakoribb az udvar körül a *deszkakert*, ami azonban többféle lehet. A *sasfákat* hosszabb deszkák kötik össze, illetve a deszkák a sasfákra vannak szegezve; néha a sasfák véseteibe vannak illesztve, máskor pedig függőlegesen állanak. Ez utóbbi esetben *fennálló kertnek* nevezik. (l. a XIX. képet.) Sokszor egymás mellett álló két karó közé vannak illesztve a *szindeszkák*, (melyek csak egyik oldalukon vannak fűrészelve, tehát: *szél-deszkák*.) A karók *gúzsza*l vannak összekötve, mely egyszersmind a deszkákat is elválasztja egymástól. Gyakori a *léckeri* és a *sövénykert* amelyet mogyorófa- és nyirfaágakból fonnak, de a fonás iránya nem vi-

szintes, hanem függőleges. Fent a sövény a közbe tett karó miatt kétfelé hajlik, feszül szét és az átmászást nagyon megnehezíti. Legtipikusabb -- de már nem az udvar körül alkalmazni szokott -- kerítés a *zavara* és ennek mostoha testvére: a *csaposkert*. A *zavara-kert* úgy készül el, hogy a vékonyabb boronát (fenyőszálat) négy részre hasítják és 6--8 darabot egymás fölé tesznek a karók közé, majd a *gúzs* következik (fenyő borsikából, vagy nyirfa vesszőből készítik), ezután ismét 6--8 *zavara*, föléljük *guzs* és készen van a *zavarakert*. Hasonló hozzá a *csaposkert*. A karók közé a vékony, *csapos* (ágas) fenyőszálat teszik és szintén *gúzs*sal kötik össze a karókat (l. a XX. képet.) Erdei legelőket szoktak *csaposkerttel* bekeríteni. Ugyancsak erdőn -- mezőn készítik a sánckertet; t. i. sánctásnak és a sánc szélére ágakat helyeznek, az ágak fölé pedig földet hánynak (egy réteg ág, egy réteg föld).

Minden telekre két **kapú** vezet: kis és nagykapú. (l. a XXI. XXII. XXIII. sz. képeket.) A XXI. sz. képen a kis kapu mögött kötélen egy hasábfu lóg. Ezt inasnak nevezik, mert a belépő v. kimenő után beteszi az ajtót. A két kapú a három *kapusas* között foglal helyet. A *kapusas*hoz vaskarikával van hozzáerősítve a *kapusarok*, melybe alul és felül egy-egy *zúp* van beeresztve, melyek a kapú deszkáit mint *hevederek* foglalják össze. A nagy kapú a másik *kapusas*ba ütközik, melyhez egy-szersmind a kis kapú is támaszkodik. A kis kapú a harmadik *kapusas*hoz épp úgy illeszkedik, mint a nagy kapunál látható. A kapu majdnem mindig fakilincscsel, ritkán: vaskilincscsel záródik. A kapúnál kevésszer előforduló diszítést nem faragással hanem lécekkal eszközlik olyanformán, hogy a kapunak függőlegesen álló deszkái fönt lécekből végződnek, még pedig legtöbbször ív alakban. Néha látni nagyon egyszerű áttört diszítést is.

A híres (nagy-) székely kaput a medencében kevés példányban találtam fel s leginkább a medencének Csikkal szomszédos területén. Majdnem mindig fenyőfából készítik a nagy kapukat és diszítés, meg *galambbíj* nélkül. (l. a XXIV. és XXV. sz. képeket.)

Az udvarról kis **hidon** át lépünk az utcára. A gyergyói székely három- négy *ászkot* vet át a sáncon, arra fenyőfából padlót rak, behintí ezt földdel s készen van a hid.

A gyergyói és a többi erdélyi székely-, illetőleg magyar ház.

Arra támaszkodva, -- amit ezidőszerint az erdélyi népies építkezésről tudunk -- kétségtelenül megállapítható, hogy a székelységnek meglehetősen sajátos és külön álló stílusú és díszítésű építkezése van, amely mind esztétikai, mind gyakorlati szempontból elég magas fokú fejlődésre mutat. *A galambházas* (galambbúgos) nagy kapu, a nyitott, illetőleg zárt eresz, mögötte kamarával, a szépen kifejlődött tornác és a kieresztéssel, meg *odrokkal* ellátott (fiókos) csűr kétségtelenül a székelység sajátjai, illetőleg a székely építkezés fejlődése közben alakultak ki igen célszerű és szép formában. Határozottan intelligenciára vall az a körülmény, hogy a székely-építkezésben a szépet és célszerűt mindig együtt találjuk, amennyire azt az építkezés anyaga és az építő ideje megengedi.

Huszkának a munkálkodása után általánosan ismeretes a székelységnek egyéni és izléses díszítő és faragó művészete, **Szinte** Gábor pedig érzékkel mutatott rá és ismertette a székelységnek rendkívül célszerű és csinos építkezését. Erdély néprajzára nézve igen nagy kár, hogy a székelység néprajza ez időszerint még nincsen részletesen, monografiaszerűen vidékenként feldolgozva. A székelység nagyobb része etnografiaiilag eléggé zárt területen lakott és lakik még most is, mert a környező oláhságnak éppen tárgyi néprajzi tekintetben eddigelé kevés befolyása volt, inkább germán befolyás látszik helyenkint. Az általában vallásos és konzervatívus székelység — amely már régóta ugyanazon foglalkozást űzte, — nagyon hűen megőrizte